

ПІЛИК В. В.

Київський національний лінгвістичний університет

МОДАЛЬНО-ТЕМПОРАЛЬНА СТРУКТУРА ТЕКСТІВ ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню засобів вираження категорій модальності та часу в турецькомовному газетному тексті з урахуванням найхарактерніших жанрових ознак стилю.

Ключові слова: модальність, час, спосіб, теперішній час, майбутній час, минулий час.

Статья посвящена исследованию средств выражения категорий модальности и времени в турецкоязычном газетном тексте с учетом характерных жанровых признаков стиля.

Ключевые слова: модальность, время, наклонение, настоящее время, будущее время, прошедшее время.

The article is devoted to researching means of expression categories of modality and tense in Turkish newspaper text (according to the genre features of style).

Key words: modality, tense, mood, present tense, future tense, past tense.

Актуальність теми роботи зумовлено прагненням до більш поглибленого розуміння закономірностей функціонування різнорівневих одиниць мовної системи у тематично і жанрово специфікованому контексті.

Мета спрямовується на вивчення механізму формування і розгортання модальної та темпоральної структури газетного тексту, на з'ясування особливостей її репрезентації в різних жанрах, залежно від типу викладу.

Об'єктом дослідження виступає зовнішньо-синтаксична структура турецькомовного газетного тексту.

Предметом дослідження є засоби вираження категорій модальності та часу в мові сучасної турецької газетної публіцистики.

Матеріалом до статті слугували різножанрові турецькі газетні тексти.

Наукова новизна роботи полягає у постановці проблеми, дослідженні репрезентації модальних і часових функціонально-семантичних категорій у газетно-публіцистичному стилі турецької мови. Виявлено універсальний характер формування модальної і темпоральної структури газетного тексту та її залежність від жанрової текстової специфіки.

Категорія модальності в сучасному мовознавстві пояснюється по-різному, науковці не однаково визначають її зміст і статус. Одні

відносять її до суто граматичних категорій, оскільки модальність – одна з основних ознак речення, інші визначають її як текстову категорію; дехто називає її функціонально-стилістичною категорією. Підсумовуючи таку неоднотайність поглядів, слід навести твердження авторів роботи “Теории функциональной грамматики”, які вважають, що проблему модальності не можна розглядати в дусі повної єдності, що зіткнення та розходження різних поглядів є цілком природним [1:97].

Категорія модальності в турецькій мові може реалізуватися за допомогою низки граматичних (морфологічних) та, рідше, лексичних засобів(часто в їхній комбінації одне з одним), однак істотним є те, що модальність не може бути представлена у вигляді певної морфологічної парадигми або у вигляді переліку словотворчих афіксів, за допомогою яких ця категорія утворюється [2:34]

Традиційно модальність поділяється на два види: об’єктивна, яка є обов’язковою ознакою будь-якого висловлювання і відображає зв’язок повідомлюваного з дійсністю як реального чи нереального, та суб’єктивна, що вказує на відношення мовця до змісту висловлювання [3; 4]. Основним засобом вираження об’єктивної модальності вважається категорія способу, яка вказує на те, що зміст речення існує реально чи сприймається як можливий. Будучи основним засобом вираження категорії модальності, система способів (з їх модальними значеннями) передає головний обсяг модальних значень, оскільки категорія способу виражає в процесі комунікації найбільш загальні відмінності по відношенню мовця і його свідомості до об’єктивної дійсності. За допомогою дійсного способу в процесі спілкування мовець інформує, що для нього повідомлення є прямим вираженням дійсності, яке служить для простої констатації, ствердження чи заперечення дії в теперішньому, минулому чи майбутньому часі.

Основне модальне значення дійсного способу, залежно від взаємодії категорії виду й часу, а також лексичного значення дієслова – простого присудка, може модифікуватися. З аналізу матеріалу видно, що в газетному тексті зустрічаються такі модальні відтінки цього способу: 1) можливість, що виражається формами теперішнього часу дієслів, які називають конкретні дії: *okumak* – читати, *dans etmek* – танцювати, *yüzmek* – плавати; 2) необхідність: *gerekmek* – бути необхідним, *ısar etmek* – бути необхідним, *muhtaç olmak* –

потребувати, складні дієслівні присудки можуть передавати модальні значення:

1) волевиявлення : а) бажання (небажання). Виражається відмінюваними формами дієслів *istemek – хотіти, arzu etmek – бажати, rüyası olmak – мріяти*; б) наміру: *hevesi olmak – намагатися, acele etmek – поспішати, hazırlanmak – готуватися, dilemek – хотіти*; в) старання: *çalışmak – старатися*; г) рішучості: *karar vermek – вирішувати, cesaret etmek – наслідитися*; ґ) готовності: *reddetmek – відмовитися, toplanmak – зібратися*; д) спроби: *göze almak – ризикнути, denemek – спробувати*; е) згоди: *razi olmak – погоджуватися, girişmek – братися*; є) дозволу: *izin vermek – дозволити, yasaklamak – забороняти*; ж) поради: *öğütlemek – радити, tavsiye etmek – рекомендувати*.

2) модальне значення емоційної оцінки: *korkmak – боятися, sevmek – любити, ümit etmek – сподіватися*.

Усі розглянуті значення, які виражаються відмінюваними формами дієслів, містять оцінку дії, названої інфінітивом, відношень між суб'єктом і цими діями зі сторони суб'єкта. Так дійсний спосіб у всіх часових формах відображає модальність реального плану, що передбачає просту достовірність дії чи стану, вираженого в реченні.

Наказовий, бажальний, умовний, зобов'язальний способи – відображають у своїх формах, які мають невизначений час, значення, модальність ірреального плану, що передбачає вірогідність, проблематичність, необхідність здійснення дії, вираженої в реченні [5:13]. Наказовий спосіб має категоріальне значення наказу. Форма наказового способу являє собою дію, до якої когось примушує мовець. Спонування стосуються насамперед читача, тому форми другої особи однини і множини є найуживанішими. Морфологічними показниками наказового способу для другої особи множини є афікси *-ın, -ınız* (для ввічливого спонування), форма 2-ї особи однини спеціальних морфологічних показників не має. Слід зазначити, що специфіка значень форм наказового способу відображається на структурі речення, до складу якого входить ця форма. Як правило, такі речення є односкладовими. Враховуючи емоційно-інтонаційну оформленість, можна виділити такі відтінки значень: команда, наказ, заборона, побажання. Якщо до дієслова входить заперечний афікс *-ma / -ma*, то форми наказового способу використовуються для вираження

прохання. Дуже рідко при формах наказового способу використовуються займенники. Їх вводять у речення загалом для того, щоб або пом'якшити, або посилити категоричність наказу. Модальні значення наказового способу, їх відтінки залежать від особи дієслова. Якщо наказ спрямований до читача, він є більш категоричним, якщо ж адресований до іншої особи, його значення пом'якшується: *git – іди! gitsin – нехай він іде*. Наприклад, *Onun için MHP'yi izleyin. Hem de dikkatle izleyin.* – Саме тому стежте за Партією національного руху. До того ж, стежте уважно.

Бажальний спосіб позначає рішення здійснити якусь дію або заклик до її виконання. Зобов'язальний спосіб виражає ідею об'єктивного зобов'язання, яке українською мовою відтворюється за допомогою зворотів “я повинен...” у поєднанні з інфінітивом основного дієслова.

Умовний спосіб у турецькій мові має свою граматичну форму, яка складається з дієслова та афікса *-sa / -se*, приєднаного до нього. Коли розглядати форми умовного способу поза контекстом, вони мають основне модальне значення цієї форми. У контексті ця форма оточена іншими одиницями, які надають їй додаткових відтінків. Основним модальним значенням умовного способу є значення вірогідності.

Об'єктивна модальність в турецьких газетно-інформаційних повідомленнях виражається головним чином у розповідних реченнях двох часових планів: минулого і майбутнього, оскільки замітка розповідає про події, що сталися вже або стануться у майбутньому.

Проста форма минулого категоричного часу на *-dı / -ti* виражає переважно дію, завершену в минулому, в достовірності якої мовець не сумнівається: *ABD Başkanı Bush ile Rusya lideri Putin arasında geçen hafta yapılan 70 dakikalık telefon görüşmesinde bir zamanlar “birbirinin gözünü oyan iki eski düşman Afganistan konusunda anlaşdı”* – Під час сімдесятихвилинної телефонної розмови, яка відбулася між президентом США Бушем та російським лідером Путіним, колишні запеклі вороги досягли домовленості стосовно Афганістану.

На думку багатьох учених найчастіше модальні значення виражають форми майбутнього часу мають відтінки: 1) бажаної (небажаної) можливості: *Buna göre 200 bin Amerikan askeri yıl sonunda Kuveyt'ten bu ülkeye girecek* – Відповідно до цього, наприкінці року до

цієї країни з Кувейту направиться 200 тисяч американських солдатів. 2) впевненості: *27 filmin gösterileceği İngiliz Kısa Film Günleri etkinliği, 4 Mart'tan itibaren Ankara, Eskişehir, Bursa ve İzmir'de sinemaseverle buluşacak.* – Починаючи з 4 березня, під час проходження Днів англійського короткометражного кіно, буде продемонстровано 27 фільмів, які зустрінуться з кінолюбителями у таких містах як Анкара, Ескішехір, Бурса й Ізмір. 3) вимушеної необхідності: *Size bir kağıt verecekler, siz de yazacaksınız* – Вам дадуть папір і ви напишете.

Об'єктивна модальність реального чи ірреального плану – обов'язкова ознака речення у репортажі. За допомогою граматичних форм турецького дієслова позначається “що є тим, про що повідомляється в теперішньому, минулому чи майбутньому”. У репортажі застосовуються різні дієслівні форми, але ефект присутності автора на місці події, про яку він розповідає, створюється насамперед за рахунок використання особових форм дієслова у теперішньому часі: *İnsanlar, ellerinde nakit para olmadığı için, vergisini bildirseler bile, zamanında ödemiyorlar.* – Люди не сплачують вчасно податки, навіть якщо їм повідомили про них, оскільки у них просто немає грошей. Теперішній час дієслова об'єднується з іншими часовими формами. Найчастіше такими формами є визначений імперфект, який передає ту ж дію, що й теперішній час, але перенесену в площину минулого: *Vi da Ege'de gerginliğin veya bir savaş tehdidinin kalkması anlamına geliyordu.* – А це означало, що в районі Егейського моря знову виникне напруженість чи навіть загроза війни. Для того, щоб посилити модальне забарвлення використовується афікс *-dır/-tir*, що додається до основи часу: *Esir düşen üç Amerikan askeri de dayak yerken eziyet görürken mutlaka kendilerine soruyorlardır: “Ne işimiz vardı burada?”* – Троє американських солдатів, які потрапили у полон, очевидно, запитують у себе, особливо коли їх б'ють та знущаються над ними: “І що ми тут робимо?”

У турецькому репортажі можна виділити два різновиди модальності ірреального плану: 1) умовна модальність: *Trabzonspor dün Adana'dan 3 puanla döndüyse bunu en başta Fatih'e borçludur.* – Якщо учора футбольна команда “Трабзонспор” і повернулася з Адани з трьома очками, то цим вона завдячує Фатіхові. 2) бажальна: *Vi hususta konuşmayıalım.* – Не будемо поки що говорити на цю тему.

Оскільки основна особливість репортажного відображення полягає в тому, що воно подається через безпосереднє сприйняття автора, який обов'язково повинен сам все бачити, чути й відчувати, то досить часто в текстах репортажу міститься ставлення мовця до усього повідомлення в цілому чи до якогось відрізка, а відповідно присутня суб'єктивна модальність [6:13]. Ця модальність тут виражається за допомогою введення авторського “я”. Сам займенник “ben” – “я” у турецькому репортажі може бути відсутнім, але на нього вказують особові форми дієслова. У мовленнєвому плані, окрім використання форм першої особи, метод експлікації авторського “я” застосовується за допомогою нейтральної загальноживаної лексики, нескладного синтаксису, конструкцій розмовного характеру, а також створення інтонації невимушеної бесіди: *“Diyalog” benim için haftanın en önemli kelimesi oldu. Önce İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) üyeleriyle Avrupa Birliği arasındaki “Medeniyetler Diyalogu” toplantısını izledim ardından da Türk Alman Diyalog Grabunun kuruluş toplantısına katıldım. Anladım ki ...”* – “На цьому тижні слово “діалог” стало для мене ключовим. Спочатку мені довелося побувати на засіданні “Діалог Цивілізації”, яке проводили члени організації “Ісламська конференція” та члени Європейського союзу, а згодом я взяв участь в організаційних зборах турецько-німецького діалогу. Я зрозумів, що...” Модальність у репортажі виражається також вставними словами: *tabi* – звичайно, *şüphesiz* – безсумнівно, *galiba* – мабуть, *şüpheli* – навряд, *elbette* – звичайно. Наприклад, *Türkiye, elbette, teröre karşı açılan mücadelenin yanında yerini almalıdır.* – Звичайно, що Туреччина повинна зайняти позицію боротьби проти тероризму.

У такому інформаційному жанрі, як інтерв'ю обов'язковою умовою є відтворення безпосереднього характеру спілкування, а звідси наявність співвідношення об'єктивно-модального та суб'єктивно-модального значення [7:63]. Часто вживана форма теперішнього часу на -*yor* виражає ступінь достовірності дії, що відбувається одночасно з моментом мовлення: – *Herkes İffet Hanım gibi hoş bir hanımdan nasıl ayrıldığınızı merak ediyor ...* – Усі цікавляться, як ви могли розлучитися з такою милою жінкою як пані Іфсет ... Не меншу достовірність виражає в інтерв'ю минулий категоричний час: – *Üniversite yıllarında tanıştık. O zaman 24 yaşımdaydım.* – Ми познайомилися в університетські роки. Мені тоді було 24. Майбутній час виражає

переконання у виконанні дії: – *Göreve gelirsiniz spor için ne yapacaksınız? Özellikle amatörler için ... – En büyük hedefim amatörleri çim sahalarda oynatmak. Bu da 2 yıl içinde gerçekleşecektir. – Якщо ви приступите до виконання обов'язків, що ви зробите задля спорту? Зокрема аматорського ... – Моя найбільша мета полягає у тому, щоб надати аматорам можливість грати на трав'яному газоні. Цього буде досягнуто за два роки.*

Теперішній-майбутній час застосовується для передачі дії, у достовірності якої мовець сумнівається: *Yarınki Fenerbahçe – Beşiktaş maçını kim kazanır? – Хто переможе у завтрашньому матчі “Фенербахче” – “Бешикташ”?* Форма теперішньо-майбутнього часу на *-ar / -ir (-maz / -mez)* виражає також можливість, вірогідність: *Yoksa hangi baba kızının düğünde olmak istemez. – Який же батько не хоче побувати на весіллі своєї доньки.* Авторська оцінка повідомлюваного може охоплювати різні ступені: від *“biliyorum” – “я знаю”*, до *“saniyorum” – “я вважаю”*, де одночасно відображається об'єктивне та суб'єктивне знання.

В інтерв'ю застосовується два різновиди нереальної (гіпотетичної) модальності: спонукальна та умовно-бажальна, які мають у турецькій мові спеціальні морфологічні показники: 1) *Hen bir de bana bakın: fena adam mıym?* – *Та до того ж подивіться на мене: хіба я поганий чоловік?* 2) *Sedef'le bir daha konuşayım. – А давайте я ще раз поговорю з Седефом.* Особливо активно в інтерв'ю відображається стверджувальна суб'єктивна модальність у формі стверджувальної відповіді на запитання: – *Yani AB mesaj mı gönderdi? – Evet. – Тобто Європейський Союз висунув попередження? – Так.* Заперечна модальність виражається за допомогою модальних слів із значенням заперечення: *değil – не, yok – немає, ne ... ne – ні ... ні*, заперечних слів: *hayır – ні, hiç – нічого, зовсім, hiç kimse – ніхто, hiç bir şey – нічого, hiç bir zaman – ніколи*: 1) *Bugünkü ikbal politikacılarda ne hizmet aşkı, ne ideal bağlılığı ... manevi hiç bir fazilet aramayınız. – Не шукайте в сучасних передових політиках ні любові до служби, ні прихильності до ідеалів, ні будь-якої іншої доброчинності.* 2) – *Türkiye'nin AB yolunda Kıbrıs bir ayak bağı mı? – Kesinlikle değil. – Кіпр є перешкодою на шляху Туреччини до Євросоюзу? – Це зовсім не так.*

У статті зустрічаються різні часові форми з властивими їм модальними значеннями, адже вона описує явища дійсності в

широкому, глобальному охопленні. Передова стаття за специфікою викладу матеріалу зближується з газетно-інформаційною заміткою, тому тут особливо часто зустрічається минулий категоричний час. Проблемна стаття, висновки якої не завжди безперечні, інколи вона має дискусійний характер, відображенню якого служать різні часові форми: *II. Dünya Savaşı'nın bitiminden 1970'teki petrol krizine kadar, Batı Avrupa'nın en büyük iktisadi hedefi "tam istihdam" oldu.* – Після другої світової війни аж до нафтової кризи 1970-го року основною економічною метою Західної Європи стала "повна зайнятість".

Не слід, проте, плутати категорію модальності та часу, оскільки перша з них виражає співвіднесення змісту висловлювання з дійсністю і може виражатися не тільки граматичними, але й лексичними засобами, в той час як категорія часу виражає співвіднесеність дії з моментом мовлення і виражається дієслівними формами. За словами А. Н. Баскакова, "категорія часу у турецькому реченні виражається за допомогою дієприкметників, які експліцитно чи імпліцитно передують присудку" [5:37]. Такими дієприкметниками є форми на *-an / -en, -acak / -ecek, -ar / -r, -miş*.

У газетному турецькому тексті привертає увагу широке використання дієприкметника *-an / -en*, який залежно від контексту може виражати минулий або теперішній час. Семантика часового значення дієприкметника зумовлюється часом основного дієслова: *ABD, Afganistan'ı çok iyi tanıyan Rus askerleri sayesinde Taliban ve Usame bin Ladin'i yok etmeyi planlıyor.* – США планують знищити Усаме бен Ладена за рахунок російських солдатів, які добре знають Афганістан.

Дієприкметник на *-(y)acak / -(y)ecek* має значення майбутнього часу: *Afganistan'da Taliban yönetimine karşı girişilecek harekatta sürpriz bir oyuncu var: Rusya.* – У військовій операції, яку буде проведено проти режиму Талібану в Афганістані, з'явився несподіваний учасник: Росія. Окрім згаданого часового значення даний дієприкметник може виражати ознаку, що вказує на потенційну можливість виконання дії: *Artık diyecek fazla bir şey yok.* – Та вже й нічого більше сказати.

Дієприкметник теперішнього-майбутнього часу виражає постійну, не приурочену до конкретного проміжку часу, ознаку. Він використовується у турецькій газетній мові дуже рідко: *Onların güler yüzleri bize kuvvet verir.* – Їх усміхнені обличчя надають нам сили.

У газетній мові можна зустріти дієприкметник минулого часу на *-miş*, який здебільшого має означально-якісне значення стану, що наступив унаслідок минулої події: *Biraz daha duyarlı okumuş güzel bir eser.* – Це прекрасний твір, виконаний ще сентиментальніше. Значно частіше від попереднього зустрічається складний дієприкметник на *-miş olan*, що називає дію з відтінком результату: *Teknolojik gelişmelerle donatılmış olan modern tekneler denizlerde ... avlayıp vatandaşa balık getirecekler.* – Сучасні судна, оснащені відповідно до технологічного прогресу, будуть ловити рибу у морях та забезпечувати нею громадян.

Оскільки дієслово-присудок є модально-часовою динамічною ознакою, то саме воно є тим синтаксичним засобом, через який виражається часова віднесеність змісту речення. У сучасній турецькій газетній мові використовуються як прості, так і складні часові форми. Теперішній час дійсного способу на *-yor* позначає дію, яка відображає теперішній час у загальному розумінні (не приурочений до конкретного відрізка часу): *Yönetimindeki bu kırgınlık ve küskünlük ister istemez futbolculara da yansıyor.* – Цей відчай так чи інакше відображається на футболістах.

Минулий категоричний час на *-dı* номінує дію, завершену у минулому: *Meclis Başkanı Yıldırım ... Anayasa'da değişiklik yapılmak gerektiğini söyledi.* – Голова Меджлісу Йілдірим Акбулут заявив, що необхідно внести зміни до Конституції.

Форма теперішнього-майбутнього часу *-ar* означає дію, яка вказує на постійну якість суб'єкта даної дії. Майбутня дія, виражена теперішнім-майбутнім часом позбавлена категоричності і характеризується можливістю виконання: *Umarım birlik, beraberlik ve iyi bir yönetim bu keskin dönemin başarılı sonuçla atlatılmasını sağlar.* – Я сподіваюся, що єдність, згуртованість і гарне керівництво забезпечить подолання цього крутого повороту з успішним результатом.

Майбутню дію передає також майбутній час на *-acak*, який означає категоричність дії: *Maçın ilk yarısında sarı kart gören Abdullah ile ikinci devrede kart gören Osman gelecek haftaki Samsun mücadelesinde forma giyemeyecekler.* – Абдуллах, який отримав жовту картку у першому таймі, а також Осман, який отримав попередження у другій половині гри, наступного тижня в самсунській боротьбі не зможуть одягнути форму.

Однією з граматичних особливостей заголовка газетної турецької статті є обмежене вживання часів. Загалом в усіх жанрах, і, зокрема, у статтях переважно використовується теперішній час на -yor: “*Karanlık geceler yatırımla aydınlanıyor*” – “Темні ночі освітлюються вкладками”. Заголовки, в основному, є простими, неускладненими, що допомагає з науковою точністю трактувати, осмислювати, теоретично узагальнювати проблеми соціальної дійсності. Заголовок статті не повинен розумітися двояко, оскільки факти тут використовуються не з суто інформаційною метою, а виконують роль аргументів: “*Miloşeviç taaruzda*” – “Мілошевич атакує”, “*Kampanyaya biz de destek veriyoruz*” – “Ми теж підтримуємо акцію”.

У граматичному плані заголовки репортажів можуть містити дієслова у теперішньому та минулому часі: “*Analar ağlıyor*” – “Матері плачуть”; “*Dayanışma için geldim*” – “Я прийшов, щоб допомогти”.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, як основний засіб вираження категорії модальності система способів передає головний обсяг модальних значень, оскільки категорія способу виражає в процесі комунікації найбільш загальні відмінності по відношенню мовця і його свідомості до об’єктивної дійсності. Суб’єктивна модальність, яка вводиться різними способами у реченні є факультативною, оскільки відтворює ставлення мовця до повідомлення, а, як відомо, окремі газетні жанри (замітка) лише називають новину, а не оцінюють її. Категорія часу в турецькому газетному реченні виражається дієслівними формами: дієприкметниками, серед яких найчастіше вдаються до дієприкметників теперішнього-минулого часу; простими та складними часовими формами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теорії функціональної граматики. Темпоральність. Модальність. – Л.: Наука, 1990. – 254 с.
2. Сорокін С. В. Турецька й українська мови в системі координат “ВИД – ЧАС – МОДАЛЬНІСТЬ”: [монографія] / Сергій Володимирович Сорокін. – К.: Видав. центр КНЛУ, 2009. – 341 с.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М.: Иностранная литература, 1955. – 416 с.
4. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / Виктор Владимирович Виноградов // Труды института русского языка АН СССР. – 1950. – Т. 2.
5. Баскаков А. Н. Предложение в современном турецком языке / Александр Николаевич Баскаков. – М.: Наука, 1984. – 200 с.
6. Горбачук В. Т. Основи журналістики / [В. Т. Горбачук, І. О. Зоц, В. І. Романько]. – Слов’янськ: СДПІ, 2002. – 108 с.
7. Солганик Г. Я. Синтаксическая стилистика / Григорий Якович Солганик. – М.: Высшая школа, 1991. – 182 с.